

Κοιλάνι, ένα μαγευτικό ορεινό θέρετρο, δείγμα πολιτισμού και ιστορίας

Γεωγραφικά στοιχεία

Το Κοιλάνι βρίσκεται στην ορεινή Λεμεσό, απέχοντας 38,8 χιλιόμετρα βορειοδυτικά της πόλης της Λεμεσού. Είναι κτισμένο κοντά στη δυτική όχθη του Κρουού ποταμού, παραπόταμου του Κούρη, σε μέσο υψόμετρο 820 μέτρων. Είναι κτισμένο αμφιθεατρικά στην ανατολική πλευρά του βουνού Αφάμης. Συνορεύει με το Όμοδος, τα Μανδριά, το Πέρα Πεδί, τη Συλίκου, τη Λόφου και το Βουνί.

Ιστορικά στοιχεία

Το Κοιλάνι έχει μια μακρόχρονη ιστορία, η οποία χάνεται στα βάθη των αιώνων. Μια παράδοση θέλει το Κοιλάνι να προέκυψε από την ένωση των γύρω οικισμών Αγίου Ανδρόνικου, Αγίας Βαρβάρας και Κάμπου, κατά τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους με την ονομασία Κορίνεον.

Στην ιστορία της Κύπρου το Κοιλάνι παρέμεινε γνωστό από τη μάχη που διεξήχθη μεταξύ του Δούκα της Κύπρου Ισαακίου Κομνηνού και του Ριχάρδου του Λεοντόκαρδου, Βασιλιά της Αγγλίας το 1191. Είναι αποικία των Αρκάδων και μερικά από τα τοπωνύμια που αποδεικνύουν το γεγονός αυτό είναι το όνομα του βουνού Αφάμης από τον Ευφήμιο Δία της Αρκαδίας και ο Κρεμμός της Ήρας. Το γεγονός αυτό αποδεικνύεται και με την ύπαρξη τάφων με αγγεία της ελληνιστικής και της ρωμαϊκής εποχής. Υπάρχουν ακόμη κατάλοιπα από τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους, από τη φραγκοκρατία, την τουρκοκρατία, και βέβαια από την πρόσφατη ιστορία του νησιού μας.

Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας το Κοιλάνι ήταν η πρωτεύουσα του διαμερίσματος Κοιλανίου, ενός από τα 16 διαμερίσματα (διοικητικές περιφέρειες) στα οποία διαίρεσαν την Κύπρο οι Τούρκοι για διοικητικούς και φορολογικούς λόγους. Το Κοιλάνι αριθμούσε περίπου χίλια σπίτια, είχε άδεια για παραγωγή και επεξεργασία του μεταξιού και πλήρωνε μαζί με άλλες κοινότητες ειδικό φόρο για τον στρατό. Κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας υπήρξε διοικητικό κέντρο και διέθετε αστυνομικό σταθμό, κτηματολόγιο, ταχυδρομείο, ιατρικό κέντρο και δικαστήριο. Επίσης, υπήρχαν πολλές μικρές βιοτεχνίες, εργαστήρια και μικρές οικοτεχνίες γυναικείας απασχόλησης. Οι αλευρόμυλοι αποτελούσαν σημαντικό στοιχείο της εμπορικής κίνησης της κοινότητας. Από τις γύρω κοινότητες ερχόταν ο κόσμος να αλέσει το σιτάρι του και να ψωνίσει, ή και να διεκπεραιώσει διάφορες δουλειές στα κυβερνητικά γραφεία. Δικαιολογημένα λοιπόν, το Κοιλάνι, ονομαζόταν το κεφαλοχώρι των κρασοχωριών.

Ονομασία

Σχετικά με την προέλευση του ονόματος της κοινότητας υπάρχουν διάφορες εκδοχές. Σύμφωνα με την επικρατέστερη εκδοχή η κοινότητα ήταν γνωστή ως «Κούριον» από τον Κούριον, γιο του βασιλιά της Κύπρου Κινύρα. Κατά τη Φραγκοκρατία μετονομάστηκε σε Κοιλάνι επειδή αποτελούσε βασιλικό φέουδο που ήταν γνωστό με την ονομασία Le Quilane από ομώνυμη περιοχή της Γαλλίας.

Δημογραφικά στοιχεία

Το Κοιλάνι γνώρισε μεγάλη πληθυσμιακή ανάπτυξη μεταξύ των ετών 1881 και 1946. Το 1881 το Κοιλάνι είχε 995 κατοίκους ενώ ο πληθυσμός έφτασε στο απόγειό του το 1946, έχοντας περίπου 1397 κατοίκους κατά πλειοψηφία Ελληνοκυπρίους μαζί με μια μειονότητα μουσουλμάνων (85).

Το φαινόμενο της αστικοποίησης, που αρχίζει κυρίως από τη δεκαετία του 50 και συνεχίζεται και σήμερα, άδειασε κυριολεκτικά την κοινότητα. Σήμερα στο Κοιλάνι απέμειναν μόνο γύρω στους 100 ηλικιωμένους.

Φυσιογνωμία και Αρχιτεκτονική

Το Κοιλάνι συνεχίζει να διατηρεί σε μεγάλο βαθμό όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που το καθιστούν μια όμορφη παραδοσιακή κοινότητα: πυκνοκατοικημένο, με ενωμένες τις κεραμιδένιες στέγες και με στριμωγμένα σπίτια. Τα σπίτια, συνήθως ισόγεια, είναι κτισμένα με πελεκητή ασβεστόπετρα. Στα στενά ανηφορικά δρομάκια με πολλά αδιέξοδα, ξεπροβάλλουν ψηλοί τοίχοι με εξώπορτες. Οι αυλόπορτες με τα ανάγλυφα πλαίσια κλείνουν πίσω τους τις μικρές αυλές των σπιτιών. Στις εσωτερικές αυλές των σπιτιών υπάρχουν παλιά παραδοσιακά πήλινα πιθάρια, ενώ ορισμένα εξακολουθούν να διατηρούν τον παλιό εξοπλισμό τους για την παραγωγή οίνου ή την απόσταξη ζιβανίας.

Καλλιέργειες - Παραγωγή προϊόντων

Στο Κοιλάνι σήμερα καλλιεργούνται τα αμπέλια (κυρίως οινοποιήσιμες ποικιλίες). Βασικά προϊόντα του Κοιλανίου είναι τα σταφύλια με όλα τα δευτερογενή προϊόντα όπως: κρασί, ζιβανία, έψημα, σουσιούκο, κιοφτέρκα, σταφίδες. Καλλιεργούνται επίσης διάφορα καρποφόρα δέντρα όπως μηλιές, αχλαδιές, ροδακινιές, χρυσομηλιές, δαμασκηνιές, φορμοζιές, καρυδιές, χαρουπιές, ελιές, αμυγδαλιές και λίγα εσπεριδοειδή. Η κτηνοτροφία είναι περιορισμένη.

Σημεία Ενδιαφέροντος

- **Εκκλησίες:** Στο Κοιλάνι υπάρχουν σήμερα 2 εκκλησίες και 16 εξωκλήσια. Μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι ακόλουθες:
 - **Ιερός Ναός Παναγίας Ελεούσας:** Η κύρια εκκλησία του Κοιλανίου, κτίσμα του 1907 και βρίσκεται στο κέντρο της κοινότητας.
 - **Ιερός Ναός του Μονογενούς:** Η μοναδική εκκλησία παγκυπρίως που είναι αφιερωμένη στον Μονογενή Υιόν του Θεού και χρονολογείται τον 17ο αιώνα. Σήμερα λειτουργεί ως Μουσείο.
 - **Εξωκλήσι της Αγίας Μαύρης:** Βρίσκεται περίπου δύο χιλιόμετρα έξω από το Κοιλάνι, έχει σημαντικές τοιχογραφίες και είναι κτισμένο σε μικρό πλάτωμα στα ριζά κάθετου βράχου, κάτω από ένα τεράστιο πλάτανο ηλικίας 1.200 ετών.
 - **Εκκλησία Αγίας Σοφίας (Μουσουλμανικό Τζαμί):** Στο κέντρο του Κοιλανίου, σε καλή κατάσταση βρίσκεται το Μουσουλμανικό τζαμί το οποίο κάποτε ήταν ο χριστιανικός ναός της Αγίας Σοφίας.

- **Μουσεία:**

- **Εκκλησιαστικό Μουσείο:** Δημιουργήθηκε το 1984 και παρουσιάζει εκθέματα που καλύπτουν μια περίοδο περίπου επτά αιώνων.
- **Αμπελουργικό Μουσείο:** Λειτουργεί από το 1990 και είναι δείγμα παραδοσιακού Κοιλανιώτικου σπιτιού. Στις τρεις αίθουσες του παρουσιάζεται ο αμπελουργικός εξοπλισμός.
- **Ελιόμυλος**

- **Νερόμυλοι:** Οι νερόμυλοι αποτελούσαν σημαντικό στοιχείο της εμπορικής κίνησης της κοινότητας. Οι τρεις νερόμυλοι του Κοιλανίου (Μύλος της Παναγίας, Μύλος του Γενάρη, Μύλος του Γιάννη του Μεταξά) βρίσκονταν μέσα στην καταπράσινη ρεματιά της Αγίας Μαύρης και εργαζόνταν με τη δύναμη του νερού. Τα απομεινάρια των μύλων αυτών στην κοίτη του ποταμού πολύ λίγο μπορούν να δώσουν την πραγματική εικόνα του περασμένου μεγαλείου τους.

- **Γεφύρια:** Την ομορφιά της κοινότητας συμπληρώνουν τα δύο μεσαιωνικά γεφύρια που υπάρχουν τα οποία φανερώνουν την ιστορική πορεία της κοινότητας.

- **Μεσαιωνικό Γεφύρι του Κοιλανίου:** Μικρό μονότοξο γεφύρι το οποίο ανάγεται στη Μεσαιωνική περίοδο και βρίσκεται κοντά στο ξωκλήσι της Αγίας Μαύρης. Κάτω από το γεφύρι περνά ο Κρύος ποταμός. Βρίσκεται στην πορεία της διαδρομής του μονοπατιού μελέτης της φύσης «Νερόμυλος και έχει κηρυχτεί ως αρχαίο μνημείο.

- **Το Γεφύρι του Μύλου:** Περνάει πάνω από τον ομώνυμο ποταμό του Μύλου και αποτελείται από ένα τόξο που σχηματίζει ένα ημικύκλιο. Πολύ κοντά στο γεφύρι βρίσκεται και ο νερόμυλος της Παναγίας.

- **Οινοποιεία στο Κοιλάνι:** Το Κοιλάνι, ως κρασοχώρι, φημίζεται πολύ για τα τοπικά κρασιά του. Μερικά από τα οινοποιεία της κοινότητας είναι: η Αγία Μαύρη, ο Βλασιδής, ο Βάρδαλης και ο Ερημούδης.

Το Κοιλάνι στον Εθνικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Κύπρου

Πέντε τοπικά είδη της κοινότητας Κοιλανίου περιλήφθηκαν από την Κυπριακή Εθνική Επιτροπή της UNESCO στον Εθνικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Κύπρου. Τα πέντε στοιχεία είναι:

- **Η Δαντέλα του Βελονιού (πιπίλλα):** Λεπτεπίλεπτη διάτρητη δαντέλα, η οποία γίνεται στο χέρι με βελόνι και λεπτή άσπρη κλωστή, με το δέσιμο πυκνών και αραιών κόμπων, που δένονται στον αέρα. Ο ένας κόμπος ακολουθεί τον άλλο, δημιουργώντας σειρές από ποικίλα σχέδια δαντέλας.
- **Τα Αρκατένα ποξαμάθκια:** Είδος παξιμαδιού που ζυμώνεται με προζύμι από αφρό που παράγεται λόγω ζύμωσης των ρεβιθιών, το οποίο ονομάζεται αρκάτης. Η ονομασία αρκάτης πιθανότατα προέρχεται από τη λέξη εργάτης λόγω της πολύωρης διαδικασίας παρασκευής του συγκεκριμένου προζυμιού. Τα αρκατένα μπορούν να καταναλωθούν είτε ως μαλακό ψωμί (ποξαμαθικίς) είτε ως διπυρίτης άρτος (ξεραθκιαστά). Ήταν άμεσα συνδεδεμένα με τα έθιμα του κύκλου της ζωής.
- **Οι Ξερολιθιές:** Η κατασκευή κτισμάτων με λίθους χωρίς κανένα συνδετικό κονίαμα (εν ξηρώ). Οι ξερολιθικές κατασκευές είναι άλλοτε έντονα ορατές, όπως εκτεταμένα εντυπωσιακά σύνολα βαθμιδωτών καλλιιεργειών, και άλλοτε διακριτικές όπως γεωργοκτηνοτροφικής χρήσης κτίσματα. Συνδέονται άμεσα με τη γνώση των πετρωμάτων και των φυσικών υλικών, και γενικά με τη γνώση του περιβάλλοντος χώρου.
- **Τα Γλυτζιστά:** Είδος γλυκού εδέσματος από τηγανητές, σιροπιαστές, ζυμαρένιες λωρίδες τις οποίες στρίβουν με τέτοιο τρόπο ώστε να μοιάζουν με βρουλλί (πλεξούδα). Είναι πασπαλισμένα με σουσάμι και στολισμένα στην πιατέλα πάντα με κιούλι (αρμπαρόριζα). Οι Κοιλανιώτες, αποκαλούν τα γλυτζιστά «κομψοτέχνημα» ή κοιλανιώτικη «δαντέλα» της ζαχαροπλαστικής. Η ονομασία «Γλυτζιστό» πιθανότατα να πηγάζει από το γεγονός ότι η ίδια η λέξη παραπέμπει σε κάτι το οποίο είναι γλυκό. Είναι συνυφασμένα με πολλά και διάφορα έθιμα της κοινότητας όπως το δώρο προς τη λεχώνα, το κεραστικό στα βαφτίσια, στους αρραβώνες κ.α.
- **Τα Πασχαλινά Έθιμα:** Η βραδινή ακολουθία του Επιταφίου, είναι αναπόσπαστο κομμάτι της πολιτιστικής κληρονομιάς της κοινότητας, και διαφαίνεται μέσα από τα έθιμα και τις παραδόσεις που ζωντανεύουν την Μεγάλη Παρασκευή στο Κοιλάνι.

Πολιτιστικές εκδηλώσεις

Το Κοινοτικό Συμβούλιο Κοιλανίου σε συνεργασία με τον Όμιλο Κοιλανιωτών και τον Σύνδεσμο Αποδήμων Κοιλανίου καταβάλλουν ιδιαίτερη προσπάθεια να αναζωογονήσουν την κοινότητα με προσπάθειες για προσέλκυση περισσότερου κόσμου. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια διοργανώνουν πολιτιστικές εκδηλώσεις.

- **Αφάμια:** Κατά το πρώτο Σαββατοκύριακο του Οκτωβρίου έχει γίνει θεσμός η διοργάνωση των «Αφαμίων», της γιορτής του Παλουζέ.
- **Πιθοίγια:** Τον Νοέμβριο το Κοιλάνι διοργανώνει τα «Πιθοίγια», το άνοιγμα δηλαδή του πιθαριού με τα κρασιά της νέας σοδειάς.
- **Γιορτή του γλυτζιστού:** Κάθε χρόνο το καλοκαίρι έχει καθιερωθεί ως παράδοση στο Κοιλάνι η γιορτή του γλυτζιστού. Κατά τη διάρκεια της εκδήλωσης όλοι έχουν την ευκαιρία να δοκιμάσουν τα παραδοσιακά γλυκά της κοινότητας.